

CZELADŹ (296) sb f

e jasne; -ądź (97), -adź (1); -ądź : -adź *SarnStat* (7 : 1). ◇ -adz- (130), -ądz- (5); -adz- : -ądz- *BielKron* (11 : 4), *BudNT* (1 : 1).

sg N czeládź (56). ◇ G czeladzi (70). ◇ D czeladzi (34). ◇ A czeládź (80). ◇ I czeladzią (46) [w tymi -a (2)]. ◇ L czeladzi (10).

Przydawka do „czeladź” zawsze w sg. ◇ panowie czeladź (1) *BielKom* F3. ◇ Orzeczenie w sg (20), w pl (4); pl *PowodPr*; sg : pl *BielKron* (1 : 1), *HistLan* (1 : 2). ◇ Zaimek „który” w zdaniu względnym w sg *LibLeg* (3), w pl (1): Tamże czeladź domowa, ktorzy to widzieli *HistLan* C2.

Sł stp, Cn notuje, *Linde XVI – XIX w.*

1. Służba; słudzy, pachołkowie; domownicy; ludzie z najbliższego otoczenia; familia Mymer¹, Mącz, Cn; domus BartBydż, Mącz; famulitium Mącz, Cn; domestici BartBydż; ministerium Mącz; oecos Calep; famularis turba, paedagogium, servitium Cn (290) : yakom ya nyeszbyl yego przesz czelacz szwoją *ZapWar* 1505 nr 1966, 1505 nr 1967, 1522 nr 2277, 1527 nr 2343 [2 r.], 1534 nr 2544, 1540 nr 2510; Czeladź fwą dobrze opatrzay/ Potrzeby iey rządne daway: Niedbay by fie tylko bali/ Ale by cie miłowáli. *BierEz* F4v, A4, Bv, R3; wzięła na ręce fwoie sýnączka/ fnádz boiätz fie by nie Herodowa czeládź iechala ku zabiciu dzieciątka. *OpecŻyw* 24, 24; Mymer¹ 12; BartBydż 45; *BielŻyw* 165; *MiechGlab* [89]; *KłosAlg* Gv; Pan Lasszky od Crolya Rzymzkiego yachal do Cessarza fchtorego czelyadzyą podkalem sye wlesye pol dnya chodv za Endrnpoliem *LibLeg* 9/50v; y to bidlo y wżitka czeladz ktorą pobrano wnyewolią wczaloſczy bedziely wroczona *LibLeg* 11/91; Item wzyely v Iarmak 4 czeladzy sina makara a zonę Crifline a dzyeke [!] Olenę Drugą Annvſze *LibLeg* 11/101v, 10/56 [2 r.], 56v, 59 [2 r.], 59v [2 r.], 98 [2 r.] (19); *RejPs* 97v; *RejRozpr* Hv, I2v; *LibMal* 1545/91; *RejJóz* C4v, G, G3v; Zedać aby pan Bog dal (dobrą/ zonę/ męża/ dziatki/ czelać/ dobytek/ iako y tobie dał) bliznemu twemu *SeklKat* N2, F2v, G3; *HistAl* A8v; *BielKom* D8; *GliczKsiąż* L; *GroicPorz* q2, aa2; Iuż fie strzeże przyiaciół/ strzeże fie czeládzi. Iednych by go nie skrádli/ drugich by nie struli *RejWiz* 13v, 31, 132; A miał fthátku/ owiec/ bydła/ y czeládzi [familiae] bárzo wiele. *Leop Gen* 26/14; Y powiedział ieden z czeládzi [unus de pueris suis] Nabálowey Abigáil żenie [!] iego/ temi flowy *Leop* 1.Reg 25/14, 4.Reg 3/17, 1.Tim 1/10; *KochZuz* A5; *RejFig* Bb3, Bb5, Bb8v; *RejZwierz* 137 [2 r.], 137v; A ták rzekł Iozef do bráciey/ y do czeládzi oycá fwoiego [Et dixit Ioseph et fratribus suis et domui patris sui] *BibRadz Gen* 46/31, 36/6, 47/12, *Ex* 1 arg, *Num* 18/31; *OrzRozm* H3, P; Nafiał tam zboża Izáák/ vrodziło fie mu go dofýć á innym nic/ y wzdroie oycowſkie ktore przed nim zyemią zákryli Páleſtyni/ odkrył: á dobytek y czeladź pili. *BielKron* 14, 11, 15, 15v, 27v, 30 (17); *Mącz* 7a, 117c, d, 121b, 143d (10); Dobrymi goſpodarzmi poſpolicie zowiem. Co fię o dobrą czeladź napilniey ftáraią *Prot* C4, B3, C4, D3v; *SienLek* 3; *GórnDworz* Cc8v; Ieſth wielkich ziem pán/ á bárzo możny/ w złoćie/ w fbrebrze/ y w czeladź możny. *HistRzym* 52; Tedy krolewná wzięła pielgrzymá do fwe⁸⁰ gmáchu ku fwey czeládzi. *HistRzym* 80, 13v, 22 [4 r.], 26, 34v, 52v [2 r.] (17); *RejPos* 32, 138v; Ia teź poydę rofkażę wnet wżytkiey czeládzi/ Zeby tám iuż znoſili wżytki rzeczy iego *HistLan* C3v; Owa iey tám wżytko tho czeladź powiedzieli/ Co v páná ftárego zá fkárby widzyeli. *HistLan* D, A3v, A4v, B [2 r.], D; *KuczbKat* 260; Zdać fie teź zá pociechę całą noc pić/ fkákác/ bębnác/ piſkác/ czeládzi wiele chowác/ ceklatum chodźić/ y inych rozlicznych wżeteczności wżywác. *RejZwierz* 114, 7, 39,

58, 89v, 106v, 114, 115; *WujJud* 89v, 212 *marg*, Nn6v; *WujJudConf* 209v; A miał Mefibofzeth fyná máłego/ ktoremu (było) imię Michá/ á (ták) wŕzytká czeladź [*domus*] Ciwiná robiłá na Mefibofzethá. *BudBib* 2.Reg 9/12; *HistHel* B2v; *BudNT Matth* 24/45; á ktokolwiek w domu przednieyfzy ielt/ á nád tákowá czeladziá władność ábo pánowanie ma/ tego zowá goŕpodarzem. *ModrzBaz* 2v; Niechayby one gmáchy miály wŕzelákie wczáfy dla lámych łędziow y dla iych piárzow: dla żon teź iych (ieľliby ie mieli) y dla dzieć/ y wŕzytkiey czeládzi. *ModrzBaz* 93, 2v, 12, 13, 36v [2 r.], 99v, 122v, 124; Ráno drzwi otworzá/ wynidzie Stárfzy nád czeladziá/ vyrzy odartego vbogiego/ rzecze *SkarŻyw* 135; á gdy prze wielki łmrod/ y pewne niebeŕpieczeńŕtwo/ czeládzi do poŕlugi/ y zá wielkie pieniádze doŕtác niemogli: proŕŕł Páná Bogá/ y przeczyŕftey Dziewice o piekálniczki ich/ áby mu ŕlug poŕlálá/ dla chorych. *SkarŻyw* 460, 47, 292 [2 r.], 412, 429, 460, 527; *CzechEp* 208; *KochFr* 26; Niech mi brożek do nowého/ Wedle ŕtaniku moiého/ Doda zbożá y żywności/ Dla czeládzi y dla gości *KochMRot* A4; *WerKaz* 288, 290; *BielSen* 7; Roŕkaź pánie czeládzi/ Niechay ná ŕtół dobrého winá przynaŕzáiá *KochPieŕ* 10, 18; Oracz pługiem zárnnie w ziemię: Ztąd y ŕiebie/ y ŕwé plemię/ Ztąd roczná czeladź/ y wŕzytek Opátruie ŕwóy dobytek *KochSob* 70; *ArtKanc* 120; A ielibyŕ mię tym chćiał podkáć/ iz ina rzecz ielt goŕpodarź/ ktory czeládzi ŕwey roŕkáuie/ y Ociec/ pod ktorego zwierzchnościá ŕá fynowie *GórnRozm* F3v, F3v; Niech cię w drodze ŕzczęŕŕci Pan z czeládziá twoiá. *KmitaPsal* A4v; *ZawJeft* 21; *ActReg* 4v; *Calep* 725a, 811a; Vrzędnik ma mieć oŕobny regeŕtr rządzienia czeládzi y płácenia im: y ma to opátrzyć/ áby nie chowano w folwárku czeládzi mniefy áni więcey nád potrzebę *GostGosp* 16, 8, 30, 36, 72 [2 r.], 74 (13); *GostGospPon* 169, 170; *GórnTroas* 12; Bo żadne nie ŕá więŕtze zabáwy ŕwieckie/ iáko ŕtáránia o żywności/ y opátrzeniu żony/ dzieć/ czeládzi. *WujNT* 738, *Matth* 24/45, *Luc* 12/42; *SarnStat* 17, 351, 372, 388, 644 (10); *GrabPospR* L3v; Kátolicy záŕŕ doŕtátnieyfzy/ w Niedźiele y w ŕwięŕtá więcey zabaw ŕwieckich máiá/ y czeladź nimi męczá/ niź w powŕzednie dni/ [...] ták iz czeladź/ nigdy ábo rzadko/ do koŕŕciołá ŕie vkazác nie mogá *PowodPr* 51; *SkarKaz* 422b; ŕłuŕzna czynić y ŕluchác/ gdy kto dobrze rádźi: Namniéf to niewádźi/ choć rádá od czeládzi. *GostCast* 36; *KlonFlis* F; Trapi czeladź y bydło: ćiemięzy poddáne *KlonWor* 77, 77; *ZbylPrzyg* B4v.

Wyrażenia: »czeladź domowa« [szyk 10 : 5] (15): *BielŻyw* 48; Thedy wnet zwołálá domowej czeládzi [*Et vocavit viros domus suae*] *BibRadz Gen* 39/14, *Gen* 39/11; Abráám ŕzedł do Egiptu z żoná Sará y z domowá czeládzyá. *BielKron* 11, 11v, 12; *Domus pro familia* [...], *Czeladź domowa. Mqcz* 94b; Támże czeladź domowa ktorzy tho widzieli/ Przed pánem y przed pániá tę rzecz powiedzieli. *HistLan* C2; Zdobyłem ŕie ná niewolniki y na niewolnice/ miałem teź czeladz domowá [*filii domus*] (*marg*) wł. ŕyny domowe. (-) *BudBib Eccle* 2/7, *Dan* 13/26; *ModrzBaz* 126v; *GostGosp* 16, 88, 122; *SarnStat* 268.

»dworna (a. dworska) czeladź« [szyk 2 : 1] (3): Vrzędnik ma tego ŕtrzedz co ná dworfká czeladź domowá przyŕtoi/ áby tego ze wŕŕi/ áni męŕka áni biała pięc/ nie robiłá. *GostGosp* 16; IZ [...] o ŕlugi poddáne/ zbiegi/ y czeládź dworná/ v Sądu Ziemiŕkiego ŕpráwiedliwoŕŕi ŕwéfych dochodźili *SarnStat* 1180, 1181.

»czeladź ksiáżęcá« (1): Czeladź kŕiáżęcá nie mogłá go záŕkoczyc ták rychło. *BielKron* 410v.

»czeladź miejska« (5): Za thym przifŕedl do Schamothul y thamze był pogiman przeŕz czáłyadz myeifka, y na zamek panu Staruchowŕkiemu bill odeŕflan. *LibMal* 1544/ 87v; przibyezall kath

fczelyadzia myeyfka powyadayacz yfch czlowyeka zabitho. *LibMal* 1544/194, 1544/90, 1546/ 121, 1552/170.

»niewolna czeladź« [szyk 2 : 1] (3): *BudNT* t6 marg; dom y oyczyznę fwoię y imienie przedawfzy/ yniewolney czeládzi wolność dárowawfzy: wfzytko vbogim rozdáli *SkarŻyw* 566; *StryjKron* 125.

»czeladź robotna« (3): *ZapWar* 1544 nr 2559; Rzepnicá teź dla oleiu nie zła: dla czeládzi domowey robotney. *GostGosp* 122; Táźbir do dworu czeládzi robotney záfwdy zoftáfowáf ma Piwowar. *GostGosp* 136.

»rządna czeladź« [szyk 3 : 1] (4): *MurzNT* 133v; Do karmienia wołow rządna czeladź ma bydź/ bo nád niemi nie záfwdze ftać może *GostGosp* 80; Rzezánie śiecźki bydłu/ wymiárem á rządnie/ y koleiá: á zwáfzchá kędy czeládziá rządná domowá tego nie rzeźá. *GostGosp* 88, 132.

»czeladź stajenna« (1): O czeladzi Staienney *WyprKr* 121.

»czeladź urzędowa = [sądowa]« (1): álbo go zá onymi przezyfki Czeladź Vrzędowa z rofkazánia Sędźiego fantuie/ álbo fye ręczy *GroicPorz* C.

»czeladź zamkowa« (1): Klimunt z Mořkorowic Stároftá Krákowfki/ Mikołay Litwos s czeládziá zamkowá zbroyná/ ziecháli z zamku á rozwáfdzili ie/ y ftraź nád nimi poáfdzili. *BielKron* 385.

Szeregi: »dom (a. domostwo, a. domownicy), (i, abo, to jest) czeladź« [szyk 4 : 2] (6): Nie baczy nicz iź to wadzy Wfzemu domu y czeladzy *RejJóz* H4; A gořpodarz kaźdy yeft głowá domu/ to yeft/ czeládzi fwoyey. *KromRozm III* M4v; *BielKron* 70; Bo imieniem Rzeczypořpolitey iedná *familia*, álbo dom ieden nie bywa názwan/ gdyź ieft rzecz ořobna/ iednemu naleźáca/ ktorá wáfnyim imieniem zowá/ Rzeczá domowá/ álbo gořpodárftwem/ á do te^{go} naleźy/ áby oná czeladź y wfzytcy domownicy weřpolek żyli [*ut familia ac omnes domestici una vivant*] *ModrzBaz* 2v; bo wfzytkiego w domu zániedbawfzy odchodzą/ przyiaciół/ czeládzi ábo domořtwá/ Zborow/ y Rzeczypořpolitey. *ModrzBaz* 91v; *SkarŻyw* 134.

»czeladź i kmiotki (a. kmiecie)« (4): Iákom ya przesz czelacz sva hy Cmiothkj sve nyenachodzil Sklomya do sthawu Iego viathschich pracz *ZapWar* 1538 nr 2428 [*idem* 1538 nr 2520, 2521]; Vidzialem gdy ssa czeláč schodzila y kmiecie do wssi kthorzy byly rozeznany sdomow y zewssy *ZapWar* 1550 nr 2674, 1538 nr 2520, 2521.

»czeladź i poddani« (1): Iáko Pan ták teź Vrzędnik y Włodarz pořfufzeńftwá ma nabárźiey v czeládzi y v poddánych ftrzedz *GostGosp* 8.

»(poddani) sładzy (a. słuźebnicy), (i) czeladź« [szyk 2 : 1] (3): *GrochKal* 11; Y ftałá czeladź y fłuźebnicy [*servi et ministri*] v węgla bo źimno było/ y grzali fię *WujNT Ioann* 18/18; Nuź poddáni/ fładzy/ czeladź/ pořpořtstwo/ hultáyfstwo/ przekłętym naywięcey opillftwem/ ieft ták popřowáne/ iź go do częgo dobrego vźyc trudno. *PowodPr* 74.

W przén (10) : O wielko ffczeńny on dóm/ w który^m tako czeládź fwięta przebywala. *OpecŻyw* 35v, 41v; Sors. [*do Sprawiedliwości*] [...] Podźwá do pánow czeládzi/ Vyrzyřz iák mi tám będą rádzi *BielKom* F3; Tákieź groch bez mářzałká álbo bez czeládzi/ Gdyź go s pořciem á z iágły czáfem zyeść nie wádzi. *RejWiz* 15; Venus czo ma zá czeladź. *RejWiz* 39 marg [*idem*] Dd3v; A ten ma mieć krafná czeladź/ to ieft fmyřly zewnętrzne y wnętrzne krom grzechu *HistRzym* 53v; *SkarŻyw* 270; *RybGęřli* D; *KlonKr* F4v.

Przen: Wierni (4) : WEyrzy profimy panie na tę czeladz twoię/ za którą pan nałz Iezus Kryftus nie wąpił fie podać w ręce winnych y krziżową podiąć mękę *TarDuch* D2; Iż miálto potrzebney á zbáwienney íprawy Wieczerzy Pánfkiey/ gdzie wżyftek lud ípołecznie vżywał dárow Bożych/ teraz pátrzeniem tylko karmiá ich M. Księża czeladz miłego Bogá. *WujJudConf* 179v; Niechay nie zówieráią ręki miłosierney Cnotliwym/ y czeládzi Chríftufowey wierney. *KlonWor* 51.

Przysłowie: Dżiwny to pan/ dżiwnie rádži O íwéy na świecie czeládzi. *KochPs* 94.

a. *O uczniach Chrystusa (1)* : Acz Pan/ áby nie dał zgorźzenia/ pobor płácił: wżákże tuż pokazał/ że nie tylko íam miał być wolen od płácenia tákich podátkow [...] ále y czeladz iego/ Apoštołowie/ y ich namiáftkowie/ że [!] wżytkim duchowieńftwem *WujNT* 72.

b. *O grupie wojska (3)* : *MiechGlab* 24; Gdy chceż wiedziec w woýfcze íwoim o nieprzyaciélfkim ízpiegu/ rokáká wżyftkim Rotmístrzom/ Towárzyfzom y s czeládziá iednego dnia/ áby fie zefzli pod íwoie Namioty/ á wywiádował fie káždy o nowothenym á nieznáiomym miedzy íwemi *BielSpr* 36v; *KochProp* 5.

c. *O robotnikach pracujących w kopalni soli (2)* : VStáwiamy/ ták chcąc miec: áby w oboiéy Zupie/ ták w Wielickiéy iáko w Bochenfkiey tylko robili fześcdźieśiát tych/ którzy íól wycináią: które po Polfku Stolniki zowá: w to zámknáwfy czeladz gościnná [*famulis hospitalibus JanStat* 45]. *SarnStat* 379.

Wyrażenie: »czeladz żupna« (1): Téż vftáwiamy: iż żaden nie ma íądzić czeládzi Zupnéy [*familiam Zupae JanStat* 45]/ iedno íam Zupnik. *SarnStat* 379.

2. *Uczniowie uczący się rzemiosła (5)* : yfz tho Rzemieío naífie Vfkarfza íie na then niedoítatek naífego Rzemieíla, kthori íie íeífce wíęcey rofzírza y mnoífzi wthen obiczai yfz Czeliadz albo thowarzíffe bendácz w Służbie niefá poífufni *ListRzeż w.* 7; gdziesmy thei nadzieie, yfz za thakowá sprawá y postempkiem czeliadz naíffa, bendzie nam starífim y thudziefz społu braczi naífie wíftkiei powolnieíffa y wiernieíffa *ListRzeż w.* 47, 14, 16, 44.

******* *Bez wystarczającego kontekstu (1)* : C troie: piérwzé z Łácińfkim iedno/ iako nic: drugié z kréfká iako/ nić: třećie z pżydaním téy litery/ z/ iako/ czeladz. *JanNKarKoch* Ev.